

16.05.2022

Kontroversielle temaer i skolen

FoU – oppgave i samfunnsfag MGLU3511

Celine Myhre Andersen
6. SEMESTER

Sammendrag

Denne samfunnsdidaktiske studien fremstiller kontroversielle temaer i skolen. På bakgrunn av oppgavebesvarelsens tematikk er problemstilling formulert følgende: *Hvordan håndterer læreren undervisning om kontroversielle temaer i skolen?* For å besvare problemstillingen sentraliseres kontroversiell tematikk og knytter dette opp mot skolens og lærerens didaktiske viktighet. Empiren som er implementert er kvalitativt forskningsintervju med tre samfunnsfaglærere. Gjennom et semistrukturert intervju med informantene og tematisk koding av materialet, ga det grunnlag for analyse av resultatene.

Empirien skisserer at kontroversiell tematikk kan være krevende, men det anses likevel interessant å aktualisere. Forskningen viser til at læreren har en sentral og grunnleggende rolle, da trygt klassemiljø og dialog er gode forutsetninger som påvirker utfallet og diskusjoner om det kontroversielle. Ved at læreren skaper nyansert diskusjon blant elevene, legges det til rette for å danne elevene, slik at de kan bli deltakende, demokratiske medborgere som har respekt og forståelse for samfunnet. Diskusjon som gir rom for enig- og uenighet kan bidra til at elevene ser verdien i å ha ulike meninger i klasserommet, men også i det større samfunnet, som er relevant for at elevene oppnår forståelse av demokrati og medborgerskap. Kontroversielle spørsmål kan dermed åpne for engasjerende, aktiviserende og nyansert diskusjon som kan bidra til å danne elevene til demokratiske medborgere.

FoU oppgave – kontroversielle temaer i skolen

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	1
FOU OPPGAVE – KONTROVERSIELLE TEMAER I SKOLEN.....	2
INTRODUKSJON OG BESKRIVELSE	3
<i>Innledning</i>	3
<i>Problemstilling</i>	3
<i>Avgrensning</i>	3
TEORETISKE RAMMER.....	4
<i>Samfunnsfag i skolen</i>	4
<i>Kontroversielle temaer i klasserommet</i>	4
<i>Kontroversielle temaer i skolen</i>	4
<i>Skape enighet</i>	5
<i>Strategier og metoder</i>	5
METODE.....	6
<i>Kvalitativ metode</i>	6
<i>Intervju</i>	7
<i>Proessen med datainnsamling</i>	7
<i>Dataanalyse</i>	8
ANALYSE OG DISKUSJON	10
<i>Tabell 1. Hva anser informantene som kontroversielle temaer?</i>	10
<i>Tabell 2. Elevenes opplevelser og reaksjoner ifølge læreren</i>	12
<i>Tabell 3. Metoder informantene bruker for å håndtere kontroversielle temaer</i>	15
<i>Oppsummering</i>	17
OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	18
REFERANSELISTE	19
VEDLEGG	20
<i>Informasjonsskriv</i>	20
<i>Spørsmål til intervju</i>	21

Introduksjon og beskrivelse

Innledning

LK20 stadfester at «Samfunnsfag er et sentralt fag for at elevene skal bli deltakende, engasjerte og kritisk tenkende medborgere» (Utdanningsdirektoratet, 2020a). Dette sitatet er hentet fra utdanningsdirektoratet, og sier noe om fagets relevans og sentrale verdier.

Samfunnsfaget byr på et mangfold av emner, som kan være interessant, givende og ikke minst kontroversielle. Det er nettopp det som bringer denne oppgaven inn på tematikken om kontroversielle temaer i samfunnsfagundervisning. Goldschmidt-Gjerløw et al. hevder at «kompetanse i å undervise og samtale om kontroversielle, emosjonelle og sensitive tema omfatter de fleste sider av lærerens profesjonelle yrkesutøvelse og skolens oppdrag» (2022, s. 15). På bakgrunn av dette sitatet, vokste nysgjerrigheten min rundt tematikken – tanker rundt lærerens ansvar, og hvordan en som lærer håndterer kontroversielle temaer i klasserommet. Jeg, som lærerstudent kan ikke se annet enn at det må være svært krevende å aktualisere tematikk som kan oppfattes som krenkende, sensitivt og ubehagelig for en elev, men som oppleves som givende, lærerikt og interessant for en annen, i et og samme klasserom. Av den grunn bestemte jeg meg for å gå nærmere inn på denne tematikken – det er interessant å utforske hvordan lærerne selv opplever det i klasserommet.

Problemstilling

På bakgrunn av min interesse innenfor dette feltet, har jeg valgt å formulere min problemstilling til *hvordan håndterer læreren undervisning om kontroversielle temaer i skolen.*

Avgrensning

For å avgrense oppgavens problemstilling, vil oppgaven i all hovedsak sentraliseres rundt samfunnsfagslæreres opplevelse og erfaring innenfor kontroversielle temaer i klasserommet, men også rundt kontroversiell tematikk generelt i skolen. Det vil være et forskningsfokus innenfor samfunnsdidaktikk, hvor det anvendes kvalitativ metode, i form av intervju, følgelig vil resultatene belyses opp mot relevant teori. Videre vil en utdypende diskusjonsdel ta for seg tematikken og innsamlet datamateriale.

Teoretiske rammer

Samfunnsfag i skolen

"Samfunnsfag er et sentralt fag for at elevene skal bli deltakende, engasjerte og kritisk tenkende medborgere» (Utdanningsdirektoratet, 2020a). Basert på samfunnsfagets relevans og sentrale verdier, hevder fagfornyelsen at samfunnsfag er et viktig danningsfag, som skal bidra til at elevene blir selvstendige medborgere. Faget skal altså «bidra til engasjement, kritisk tenkning, skaperglede og utforskertrang og bygge opp under holdninger og verdier som toleranse, likeverd og respekt» (Utdanningsdirektoratet, 2020a). På bakgrunn av dette er kontroversielle temaer en viktig del av samfunnsfagundervisningen, og noe som bør håndteres på en profesjonell måte av lærere i norsk skole.

Kontroversielle temaer i klasserommet

Kontroversiell betyr omdiskutert eller omstridt, og «Kontroversielle tema kan defineres som spørsmål som splitter samfunnet og som skaper motstridende forklaringer og løsninger basert på ulike verdisystemer eller verdensoppfatninger» (Stradling, 1984, sitert i Goldschmidt-Gjerløw et al., 2022, s. 13). Kontroversielle temaer i klasserommet knyttes ofte til samfunnsaktuelle temaer, som ikke nødvendigvis gir et åpenbart svar. Det anses også som tematikk som kan vekke følelser blant både elever og lærere i klasserommet (Goldschmidt-Gjerløw et al., 2022, s. 13). Kontroversens mening grunner dermed i ulike oppfatninger som strider mot hverandre, når det gjelder tematikkens vurdering og betydning, og ikke bare når det gjelder svarene som angis. Lærerprofesjonen omfatter kompetanse i å undervise og samtale om kontroversielle temaer, hvor evnen til å skape rom for dialog og potensielle konflikter er essensielt i kombinasjon med å ivareta den enkelte elev og deres trygghet i klasserommet (Goldschmidt-Gjerløw et al., 2022, s. 15). Ifølge læreplanen skal lærerne bruke sitt profesjonelle skjønn slik at alle elevene blir ivare tatt i møte med fellesskapet (Utdanningsdirektoratet, 2020b).

Kontroversielle temaer i skolen

«Filosofen Lene Auestad (2017) viste gjennom en uformell gjennomgang av artikler at begrepet «kontrovers» ble knyttet til fenomener som rasisme, sexisme og menneskerettigheter» (sitert i Goldschmidt-Gjerløw et al, 2022, s. 18). Mens Koritzinsky har skrevet om hva elever mener er utfordrende å samtale om, som kan relateres til emner de selv har meninger om (2014, s. 104). For eksempel rusmisbruk og røyking, kriminalitet og straff,

rasisme og fordommer, politikk, likestilling og forbruk. Mange av de nevnte emnene er tematikk som er relevant for det samfunnet vi lever i, og ikke minst for elevenes personlige liv. Sætra (2018) argumenterer at samtalene om kontroversielle spørsmål ikke kommer av seg selv, og at det derfor er viktig med noen grunnleggende aspekter for at disse samtalene skal bidra til noe positivt. Han mener at det må skapes gode relasjoner mellom elevene, og mellom lærer og elev. Det må også tilrettelegges normer for sosial samhandling, som for eksempel ordning på hvordan man tar ordet, og hvordan man skal lytte og forholde seg til hverandre i klasserommet. Ikke minst er lærerens rolle viktig, fordi det er rammene læreren setter som fører til at samtalene og diskusjonene om kontroversielle temaer drives fremover og oppnår ønsket læringsutbytte (Sætra, 2018).

Skape enighet?

«Hvis lærerne kommer inn i klasserommet med en ferdigtygd holdning, blir det en form for kampanjeundervisning. Elevene bør heller få lov til å være med å utforske temaet» (Moldrheim sitert i Jelstad, 2020). Moldrheim og Von der Lippe framstiller i et intervju med Jelstad (2020) i Utdanningsnytt at en skal la elevene utforske egne meninger i klasserommet. Elevene må øve seg på kritisk tenkning og å utforske på egenhånd, da kan ikke læreren servere en gitt mening fra start. Moldrheim vektlegger i artikkelen at det bør være rom for tvil i klasserommet, og at en ikke alltid trenger å være enig eller uenig i noe. Dette fører til en høyere grad av nyansert diskusjon. Igjen påpekes lærerens relasjoner til elevene, som Von der Lippe og Moldrheim omtaler i intervjuet som det viktigste redskapet for å skape gode samtaler om kontroversielle temaer (Jelstad, 2020). Kontroversielle temaer bør ifølge Solhaug (2021) være autentiske, ved at det engasjerer og er aktuelt for elevene. I tillegg bør det argumenteres fra ulike synspunkt i klasserommet, slik at enig- og uenighet skaper perspektiv i diskusjonene (Solhaug, 2021, s. 235), følgelig det Moldrheim og Von der Lippe anser som en nyansert diskusjon (i Jelstad, 2020).

Strategier og metoder

Som nevnt ovenfor er lærerens rolle viktig for at samtalene skal ha ønsket læringsutbytte. Von der Lippe og Moldrheim presenterer i Jelstad 2020 ulike råd som kan bidra i undervisning om kontroversielle temaer. Von der Lippe bekrefter at kontroversiell tematikk er krevende for læreren, og at det er viktig med kompetanse i hvordan læreren bør håndtere det i klasserommet. De nevner blant annet at det er viktig å være bevisst på hvorfor temaet kan være kontroversielt, og hva formålet med tematikken er. Elevene skal utfordres, men hva bør

læreren være varsom med? I tillegg blir de didaktiske valgene nevnt, da det er viktig å tenke praktisk i form av rekkefølge. For eksempel en diskusjon, kan være hensiktsmessig i en avsluttende fase av opplegget, da elevene er mer bevisst på tematikken. I tillegg mener de det er viktig å være faglig oppdatert på temaet, være forberedt på at kontroversielle meninger kan oppstå, og ikke minst at læreren har det sosiale ansvaret for elevene (Jelstad, 2020).

Mattsson, som er en svensk forsker og lærer har utviklet en strategi som sentraliserer empatisk nysgjerrighet (Mathé & Sæther, 2021, s. 321–322). Grunnpilaren i denne strategien er at elevenes identitet formes gjennom relasjoner i klasserommet. Altså at både lærerens og elevenes reaksjoner bidrar til å aktivere opplevelsen av å bli inkludert eller ekskludert. Dersom en elev føler seg ekskludert kan det forårsake en unnvikelse, noe som kan resultere i større avstand og dårligere relasjoner i klasserommet. Empatisk nysgjerrighet kan dermed brukes til å se alle elevene, hvor det skal være åpenhet for spørsmål, og hvor alle følelser og opplevelser blir sett og anerkjent. Dette kan gi refleksjon, og en oppfattelse i at det kan være krevende å tilhøre mindretallet. Måten ulike utsagn i klasserommet blir sagt, kan gi mulighet til å endre kommunikasjonen. Når alle elever blir sett, uavhengig av utsagn eller mening, skaper en tilhørighet, som kan medføre gode resultater i fellesskapet. Dersom læreren gjentatte ganger unngår ytringer som kan oppfattes for eksempel hatefulle, kan det medføre et tettere bånd mellom elevenes identitet, og dermed blir de tettere sammen om meningene, i stedet for å være åpen for nyanserte synspunkter som en samtale kan gi (Mathé & Sæther, 2021, s. 321–322).

Metode

Kvalitativ metode

Formålet med denne oppgaven er som nevnt å undersøke hvordan lærere håndterer kontroversielle temaer i klasserommet. På bakgrunn av problemstillingen, valgte jeg en kvalitativ forskningsmetode. Det å gjennomføre undersøkelser handler om å samle inn, analysere og tolke materialet, og grovt sett skilles det mellom kvantitativ og kvalitativ tilnærming, hvor en kvalitativ forskningsmetode samler inn og analyserer gjennom tekst, bilde og lyd (Johannesen et al., 2021, s. 51). I dette tilfellet vil empirien samles gjennom kvalitativt intervju med tre ulike samfunnsfaglærere som jobber i grunnskolen.

Intervju

Kvale og Brinkmann (2015) hevder at det kvalitative forskningsintervjuet er hensiktsmessig når en skal forske på ulike meninger og holdninger. En samtale kan gi et større innblikk i informantens synspunkt, og kan gi desto mer beskrivende og informativt resultat i forskningen, da følelser, handlinger og intensjoner kommer til syne gjennom samtalen (Johannesen et al., 2021, s. 105). Basert på oppgavens problemstilling ønskes det at forskningen skal gi utfyllende og detaljerte beskrivelser av tematikken. Det er i tillegg relevant å gi informanten en mulighet og en frihet til å uttrykke sine erfaringer og meninger.

Intervjuet ble gjennomført som et semistrukturert intervju. Hele samtalen bar preg av tematisk struktur, hvor det var rom for utdypelse underveis. Intervjuets formål var å få svar på deres meninger og opplevelser rundt kontroversielle temaer. I tillegg oppnå åpenhet rundt tematikken, for å skape en uforpliktende samtale. Dokumentasjonsformen besto av at jeg, som intervjuer, noterte stikkord og setninger underveis gjennom samtalen. I forkant utarbeidet jeg en tabell, som besto av spørsmålene, og ulike kolonner for «svar i stikkord», «utdypelse» og «eventuelle kommentarer». Tabellens hensikt var å notere underveis, på en effektiv og forståelig måte. Det å bruke en slik dokumentasjon har noen begrensninger, da verbal kommunikasjon, reaksjoner og det visuelle faller utenfor forskningen. Likevel ga notater en god nok utdypelse i denne sammenhengen, og bruk av tabellen opplevdes som hensiktsmessig.

Prosessen med datainnsamling

I forkant av intervjuene fikk informantene et informasjonsskriv hvor det ble opplyst om prosjektet, og hva det innebar å delta som informant (vedlegg). Informantene fikk utdelt en intervjuguide i forkant av intervjuet, hvor spørsmålene sto skrevet. Dette ga informantene mulighet til å stille forberedt til intervjuet, og ga mulighet til en betryggelse. I forkant avtalte vi dag og tidspunkt. To av intervjuene ble holdt over zoom, mens ett ble gjennomført fysisk på et lukket grupperom. Da samtalen var i gang, var det vesentlig å informere om prosjektet igjen, og i tillegg utdype prosessen. Jeg initierte til en uformell samtale før selve intervjuet var i gang, og ga i tillegg informasjon om at jeg skulle notere kontinuerlig gjennom hele samtalen. Det var nødvendig å opplyse om at ambisjonen var å notere så mye som mulig, og at eventuell stillhet ga forklaring i notering.

Som intervjuer var det viktig for meg å opptre som lyttende ovenfor informanten. Jeg fokuserte derfor på en tilstedeværelse, og etterstrebede å ha en lyttende og fokusert holdning for å vise min interesse og takknemlighet. Det er viktig å høre på hva som sies, og se deltakerens opplevelse og forståelse av tematikken og spørsmålene som blir stilt (Johannesen et al., 2021, s. 114). I tillegg er det viktig unngå avbrytelser (Johannesen et al., 2021, s. 114), derav var dette noe jeg fokuserte på gjennom prosessen, og jeg lyttet dermed nøye til om informanten hadde utdypet det hen ønsket.

Varigheten på de ulike intervjuene varierte mellom 40 og 60 minutter. I etterkant av hvert intervju utdypet jeg eventuelle hull, og noterte eventuelle kommentarer. Når en anvender notater som dokumentasjon er prosessen rett etter intervjuet essensiell, da det opparbeides inntrykk gjennom hele samtalen. I denne tiden er det viktig å notere kommentarer, utsagn og beskrivelser som en ikke fikk tid til å skrive (Johannesen et al., 2021, s.118). Denne prosessen opplevdes som nyttig, og jeg tilføyde ulike momenter i egne notater, slik at jeg fikk med alle de viktige detaljene jeg trengte til videre forskning.

Dataanalyse

Intervjuene er anonymisert, og informantene har fått fiktive navn videre i oppgaven. Som nevnt er det tre ulike intervju som ble utført. Videre vil jeg utdype mer av hvert intervju, og presentere hovedtrekk ved samtalen. Deretter vil intervjuene analyseres, og jeg vil se på likheter og ulikheter mellom de ulike informantene og deres svar til prosjektet.

Informant 1 – Hilde

Det første intervjuet som ble utført var med Hilde, som er samfunnsfagslærer på ungdomstrinnet. Informanten er i 40–50 års alderen, og har mange års erfaring om lærer. Hun jobber på en distriktsskole, hvor det er få elever. Intervjuet ble gjennomført fysisk, på et lukket grupperom. Samtalen tok omtrent 60 minutter, og bar preg av Hildes refleksjoner rundt kontroversielle temaer i skolen. Det var tydelig at denne informanten var godt forberedt, da hun hadde med egne notater, og opptrådte som noe ledende i samtalen. Jeg opplever Hilde som interessert i prosjektet, og i denne tematikken generelt. Intervjuet opplevdes som informativt, og var dermed en samtale jeg fikk godt utbytte av. Hilde opplever tematikk som fremmedfrykt, rasisme, etnisitet, religion, terror, kjønn, psykisk helse, seksuell legning, krenkelse, overgrep, porno, abort, kroppsbilde og døden som viktige kontroversielle temaer i

klasserommet. Seksuelle overgrep er det Hilde anser som mest utfordrende å aktualisere i undervisningskontekst.

Informant 2 – Anne

Det andre intervjuet foregikk digitalt over zoom, og hadde en varighet på omtrent 60 minutter. Anne jobber på mellomtrinnet, og har mange fag. Informanten er i 20–30 års alderen, og har under 10 års erfaring som lærer, ergo relativt fersk innenfor yrket. Hun jobber på en sentrumsskole, som er relativt stor med mange elever. Hun uttrykker at samfunnsfag er noe hun anser som interessant å undervise i. Denne informanten hadde også tatt egne notater, og var forberedt til intervjuet. Samtalen var interessant, og hun uttrykker at politikk, pubertet, nettvett, lover og regler, språk, økonomi, seksuelle overgrep, rasisme, kjønn og undertrykkelse er kontroversielle temaer som er viktig å inkludere i klasserommet. Derav at kjønn er det som anses som krevende.

Informant 3 – Håvard

Det tredje intervjuet ble utført digitalt, via zoom, og tok om lag 40 minutter. Håvard jobber som samfunnsfaglærer på mellomtrinnet, men har andre fag i tillegg. Informanten er i 20–30 års alderen, og har under 10 års erfaring som lærer, og er dermed noe fersk i yrket. Han arbeider i likhet med Anne på en sentrumsskole, som er relativt stor. Det oppleves som at han er forberedt til intervjuet, og er investert i tematikken. Intervjuet var spennende, og informanten hadde gode refleksjoner. Håvard uttrykker at han mener rasisme, innvandring, likestilling, mangfold, mobbing, psykisk og fysisk helse og utenforskap er kontroversielle temaer som er særlig viktig å inkludere i undervisningen. Det han syntes er mest utfordrende er mye av det samme som han nevnte som relevant, men særlig innvandring, psykisk og fysisk helse, mobbing og i tillegg klima.

Når det kommer til bearbeiding av datamaterialet, var det første steget å sortere svarene til informantene, og forstå mening og uttrykkelsene. Av den grunn begynte jeg med å sortere, fordi mening må sammenfattes. Videre handler det om å finne forbindelser mellom elementene i innsamlet datamateriale. For å finne likheter og ulikheter var tematisk koding gunstig, fordi det ga mulighet til å finne forbindelser i datamaterialet. Dette utførte jeg ved å finne utdrag i materialet, og utlede temaer som var til felles fra flere av informantene. Sammenligning av informantene var en sentral del av analysen, da oppgaven baseres på hvordan lærerne håndterer et tema i undervisning. Derav var det relevant å se svarene i forhold

til hverandre. Tematisk koding ga gode resultater i temaer som viste seg å være tilsvarende like, men også ulike. På denne måten var det lettere å ta tak i materialet til videre diskusjon, da det ga en overordnet oversikt.

Analyse og diskusjon

Innledningsvis spurte jeg informantene hva de anser som kontroversielle temaer, og hva de opplever som mest ubehagelig å aktualisere i undervisningskontekst. Dermed formidlet de ulike emner de mener er kontroversielle, som presenteres i tabellen under.

Tabell 1. Hva anser informantene som kontroversielle temaer?

Informant	Kontroversielle emner	Mest ubehagelig å undervise om
Hilde	Fremmedfrykt, rasisme, etnisitet, religion, terror, kjønn, psykisk helse, seksuell legning, krenkelse, seksuelle overgrep, porno, abort, kroppsbilde og døden.	Kommer an på elevgruppa, men anser seksuelle overgrep som mest utfordrende.
Anne	Politikk, pubertet, nettvett, lover og regler, språk, økonomi, seksuelle overgrep, rasisme og krenkelse.	Syntes ingenting er direkte ubehagelig, da hun anser seg som en åpen person, men at kjønn kan være krevende, da det er relativt nytt på dagsorden og mye å sette seg inn i. I tillegg seksuelle overgrep, når det gjelder det som kommer i etterkant av undervisningen.
Håvard	Rasisme, likestilling, innvandring, mangfold, mobbing, psykisk og fysisk helse og utenforskap.	Syntes mye av de samme temaene som han anser som kontroversielle, men at det er spesielt krevende med innvandring, psykisk og fysisk helse og mobbing.

Ut ifra disse svarene viser det til at følgende temaene anses som hovedtemaer. Rasisme, etnisitet og innvandring, kjønn og seksuell legning samt seksuell trakassering og overgrep. Jeg har valgt å sammenfatte temaene slik at de sorteres under samme overordnet innhold. I tabellen er de nevnte temaene sortert etter tematikk med fargekode for å visualisere lik- og ulikheter med informantenes svar. Blå tilsvarer rasisme, etnisitet og innvandring, som kan

anses som fremmedfrykt. Gul viser til kjønn og seksuell legning, mens grønn indikerer seksuell trakassering og overgrep.

Materialet beviser at rasisme er et tema alle tre informantene anser som kontroversielt, mens overgrep og krenkelse er noe to av informantene anser som kontroversielt. Det at alle tre mener rasisme, kan bevise et gjennomgående kontroversielt tema, som mange lærere syntes kan være krevende. Både Auestad (2017) og Koritzinsky (2014) nevner rasisme som kontroversielle temaer, da det er tematikk som relateres til samfunnet vi lever i, og at både elever og lærere anser dette som kontroversielt. Rasisme kan for eksempel grunne i ulike oppfatninger innenfor tematikken, og derfor medføre splittelse i verdisyn. Hilde påpeker at skolen hun underviser på, har få elever med minoritetsbakgrunn, noe hun påstår at medfører fremmedfrykt blant elevene. Hun forteller mye om at distriktsskolen kan preges av en utbredt rasisme, da det rett og slett er mangel på elever med minoritetsbakgrunn i nærværet deres, som da kan medføre fremmedfrykt. Anne og Håvard underviser som nevnt på sentrumsskole, og Håvard påpeker i samtalen at han har en multikulturell klasse, med elever fra mange ulike etnisiteter. Han anser rasisme som et kontroversielt tema fordi han er bevisst på at flere i klassen kan føle seg rammet. Anne beskriver at det kan være krevende å ha undervisning om rasisme da elevene har ulike oppfatning av hva begrepet innebærer. Hun eksemplifiserer med at det var noen i klasserommet som hadde en oppfatning om at bare «hvite» mennesker kunne være rasistiske. Dette førte til en vanskelig situasjon for elever og lærer, og hun poengterte at lærerens rolle var viktig, da hun følgelig forklarte elevene hva rasisme er, og hva det betyr i samfunnet.

Som Koritzinsky mener, kan kontroversiell tematikk knyttes til samfunnsrelevante emner (2014, s. 104). To av informantene jobber på multikulturell skole, noe som fører til at rasisme blir aktuelt. Hilde derimot jobber på en skole som er mindre multikulturell, men likevel er det aktuelt. Derav kan tematikk være relevant uavhengig om det er nært elevene eller ikke. Det vil i større grad preges av det som er samfunnsrelevant, derav det store bilde i samfunnet.

De tre informantene svarte på hva de mener er mest ubehagelig å aktualisere i undervisning, hvor det vises til at de mener noe ulikt. Hilde mener seksuelle overgrep, Anne syntes kjønn og seksuelle overgrep, mens Håvard mener innvandring, mobbing samt psykisk og fysiske helse er mest krevende. Datamaterialet indikerer at de tre lærerne mener ulikt. De to kvinnelige lærerne syntes blant annet seksuelle overgrep er mest ubehagelig, mens den mannlige læreren

nevner ikke dette som ubehagelig. Det kan forstås at kvinnelige og mannlige lærere anser ulik tematikk som mer ubehagelig å aktualisere. I dette tilfellet viser Anne og Hilde til flere likheter i hva de anser som kontroversielt, samt flere likheter når det gjelder tematikk som er krevende å undervise i. Dette er et interessant funn i analysen, og noe som i dette materialet kan vise til ulikhet mellom mannlige og kvinnelige lærere når det gjelder undervisning av kontroversielle temaer.

Videre i analysen vil det diskuteres hvordan informantene håndterer klasseromssituasjonene når det gjelder elevenes opplevelse av kontroversielle temaer.

Tabell 2. Elevenes opplevelser og reaksjoner ifølge læreren

Informant	Utdrag fra intervju	Tematisk koding
Hilde	<p>Opplevelser</p> <p>Det vil alltid være noen som ikke er komfortabel med å si ting høyt i klasserommet, da det er forskjellige elever, noen er frempå og noen er ikke. Sånn er det alltid, men de skal alltid ha en mulighet.</p> <p>«Jeg vil si det er min oppgave er å skape den atmosfæren at det er trygt i klasserommet».</p> <p>Reaksjoner</p> <p>«Reaksjonene har endret seg over tid. Elevene er mer åpne, og det er generelt mer åpenhet rundt kontroversielle temaer».</p> <p>«Det er færre tabuer enn før, og det ikke noe det er «hysj» rundt, og det er greit å snakke om det meste».</p> <p>«Internett kan være en årsak, da de kan finne ut mye på egenhånd og at alt er mer tilgjengelig».</p>	<p>Trygt klassemiljø</p> <p>Ytringsfrihet</p> <p>Åpenhet</p> <p>Tilgjengelig</p>

<p>Anne</p>	<p>Opplevelser</p> <p>«Jeg vil absolutt si det er trygt å for elevene å ytre sine meninger».</p> <p>«Det er mange i klassen som er uredd. Vi har hatt mye fokus på å kunne prate sammen om det meste, og bygge et trygt klassemiljø»</p> <p>Alle får mulighet til å ytre seg.</p> <p>Reaksjoner</p> <p>«Opplever at de skjønner alvorret, og at de speiler seg i meg og skjønner at det er viktig tema».</p> <p>«De blir ofte rolig og lyttende, jo mer alvorlig tematikken er, jo mer lytter de til det».</p>	<p>Ytringsfrihet</p> <p>Trygt klassemiljø</p> <p>Forstår viktigheten</p>
<p>Håvard</p>	<p>Opplevelser</p> <p>«Det er min jobb at det skal være trygt for elevene».</p> <p>Det er klart at for noen vil det være utrygt, men det kan komme av andre ting som for eksempel usikkerhet.</p> <p>Reaksjoner</p> <p>«Ulikt. Mange kjenner ofte til tematikken fra før. For eksempel ved å ha snakket om det hjemme»</p> <p>«det er ofte aktivitet. Jeg tror det føles viktig for dem å snakke om det».</p> <p>«De er mer skjerpa når vi snakker om for eksempel rasisme eller mobbing. Ofte gjør dette at det er lettere for de mer stille elevene å si sin mening».</p>	<p>Trygt klassemiljø</p> <p>Forstår viktigheten</p>

Når kontroversielle temaer aktualiseres i undervisningen er det ikke bare læreren som sitter med en opplevelse, og kanskje en ubehagelig følelse. Det er tross alt elevene det undervises for, dermed er deres reaksjon og opplevelse viktig i prosessen. Alle elevene skal bli ivaretatt og anerkjent i klasserommet, ergo læreren må være bevisst på reaksjoner, og reflektert over

deres opplevelse av situasjonen. Alle tre informantenes svar på deres opplevelse av elevene kan tematisk kodes til trygt klassemiljø. Hilde og Håvard påpeker at det er deres oppgave å skape et trygt miljø, hvor elevene har mulighet til å si sin mening. Begge påpeker også at det alltid vil være noen som vil føle seg utrygge, da elevene er forskjellige. Noen er mer frempå enn andre. Informantene hevder at bevissthet rundt trygt klassemiljø er viktig for at elevene skal føle seg trygge, og for at de skal ha mulighet til å ytre sine meninger. Noe av informasjonen kodes til ytringsfrihet, da både Hilde og Anne poengterer at det er rom for ytringer i deres klasserom, og at det alltid skal være mulighet til å si hva de mener. Ifølge Von der Lippe og Moldrheim (2020) er ytringsfriheten viktig, og det ikke nødvendigvis handler om å skape enighet eller uenighet i klasserommet, men å skape en nyansert diskusjon hvor elevene lærer å diskutere og tenke kritisk. På bakgrunn av Von der Lippe og Moldrheim (2020) sine argumenter er elevenes opplevelse av ytringsfrihet grunnleggende for å skape gode klasseromssituasjoner innenfor kontroversiell tematikk.

Når det gjelder elevenes reaksjoner ser både Håvard og Anne at elevene forstår viktigheten. De opplever elevene som «skjerpa», og at de skjønner alvoret i tematikk som er alvorlig. Anne påpeker at klassen ofte blir rolig, og at de speiler seg i læreren, dermed skjønner elevene at det er et viktig tema. Håvard mener den «skjerpa» stemningen fører til at flere i klasserommet slipper til, og at det blir lettere for flere å si sin mening. I tillegg tror han at det føles viktig for elevene å snakke om tematikk som er relevant og kontroversiell. Reaksjonene Hilde opplever kan kodes til åpenhet og tilgjengelighet, da hun mener elevene er mer åpne nå enn før. Hun mener det er færre tabuer enn før, noe som kanskje kan skyldes internett og den tilgjengeligheten vi står ovenfor. For elever i dag er mye informasjon tilgjengelig, som fører til at elever kan finne ut mye, og vet mye på forhånd. Det at elevene skjønner alvoret og viktigheten av undervisningen skaper et engasjement blant elevene, noe som er essensielt med tanke på LK20, hvor det påpekes at det i samfunnsfaget skal bidra til engasjement (Utdanningsdirektoratet, 2020a). Den «skjerpa», rolige og åpne reaksjonen til elevene kan bidra til å oppnå målet om at faget skal «(...) bidra til engasjement, kritisk tenkning, skaperglede og utforskertrang og bygge opp under holdninger og verdier som toleranse, likeverd og respekt» (Utdanningsdirektoratet, 2020a). Nettopp fordi det kan gi rom for god klasseromsdiskusjon, som kan gi ulike utsagn og meninger som følgelig kan medføre nyanserte blikk, hvor elevene anerkjenner hverandre.

Kontroversielle temaer kan som nevnt være krevende for lærere å håndtere. Ifølge Sætra (2018) er lærerens rolle viktig når det gjelder aktualisering av kontroversiell tematikk. Von der Lippe og Moldrheim påpeker i Jelstad (2020) at det er krevende som lærer å undervise om kontroversielle temaer, ergo at lærerens kompetanse er viktig. I tillegg mener Von der Lippe og Moldrheim (i Jelstad 2020), i likhet med Sætra (2018), at lærerens rolle er essensiell i slik kontekst. Følgelig henvises det til en tabell som består av metoder informantene implementerer i undervisningen. Det brukes igjen utsagn fra intervjuene, som benyttes til tematisk koding for å se likheter og ulikheter med informantenes metoder.

Tabell 3. Metoder informantene bruker for å håndtere kontroversielle temaer

Informant	Utdrag fra intervju	Tematisk koding
Hilde	<p>«Tverrfaglighet er viktig. Det å dra tematikken inn i flere fag»</p> <p>«Viktig å ta opp litt nå og da. Fordele temaer som kan oppleves som massive»</p> <p>«Nettbaserte ressurser er fint. For eksempel skolestudio oppdateres, og FN er en fin side å bruke. Røde kors, link til livet og andre nettressurser som holder seg på dagsorden»</p>	<p>Tverrfaglighet</p> <p>Fordele tematikken</p> <p>Nettressurser</p>
Anne	<p>«Jeg liker å fordele innholdet. Ikke ta opp alt på en gang»</p> <p>«Bruke elevaktivitet for å samtale om tematikken. Viktig å spille ballen frem og tilbake. Viktig å engasjere elevene»</p> <p>«Kagan er en god metode»</p> <p>«Spille på erfaringer og tanker som elever har»</p> <p>«Kan bruke bokser, hvor elevene kan spørre spørsmål anonymt. Dette gir også læreren mulighet til å utforske mer rundt spørsmålene for å gi mer nyanserte svar»</p> <p>«Bruke serier og dokumentarer. Viktig å se, og ikke bare lytte».</p>	<p>Fordele tematikken</p> <p>Kagan</p> <p>Elevaktivitet</p> <p>Nettressurser</p>

Håvard	«Jeg er glad i kagan. Det gir en god struktur i timene. Samarbeidslæring er viktig» «Prøver å bruke øvelser som gjør at alle får komme til ordet, og uten å bli avbrutt»	Kagan Elevaktivitet
---------------	---	----------------------------

De tre informantene svarer noe likt, og noe ulikt på hvilke metoder de foretrekker i håndtering av kontroversielle temaer i undervisningen. Alle tre poengterer at de ikke unngår temaer konsekvent når det gjelder det de selv har nevnt i intervjuet som viktig å presisere. Derimot henviser de til ulike metoder de anvender for å håndtere krevende temaer i klasserommet, hvor det er viktig for alle informantene at undervisningen er under trygge rammer. Ifølge Moldrheim og Von der Lippe (i Jelstad 2020) er som nevnt de trygge rammene essensielt når kontroverser skal gjennomføres i klasserommet. Hilde og Anne påpeker at de foretrekker å fordele tematikken, spesielt under temaer som kan oppleves som massivt. I tillegg nevner de at bruk av nettressurser er en god metode, da det holder seg oppdatert, og fordi det i større grad gir elevene et visuelt blikk på tematikken. Begge eksemplifiserer med dokumentarer, som kan vise til realiteten, og fordi det spiller på personlige erfaringer, noe som beviser alvor. Dette kan bidra til at elevene opplever en forståelse for hvorfor det belyses, følgelig viktigheten av det.

Håvard og Anne nevner elevaktivitet som en sentral og effektiv metode for å oppnå ulike meninger i klasserommet. Begge hevder at kagan gir en god struktur i undervisningen og at det engasjerer elevene. Kagan defineres som Cooperativ learning, og oversettes til samarbeidslæring (kaganonline.com, 2022). Det er en læringsform som handler om engasjement, hvor det brukes ulike strukturer for å øke engasjement og læring. Kagan benyttes blant annet for å øke akademiske prestasjoner, forbedre etniske relasjoner, forbedre selvtillit, skape harmonisk klasseromsklima og utvikle elevers sosiale ferdigheter. En forskjell mellom kagan og tradisjonell klasseromsundervisning er å engasjere hver enkelt elev. Det handler om samhandling mellom elevene, at alle deltar, og at de deltar omtrent likt. Innenfor denne samarbeidslæringen brukes det dermed ulike strukturer som i hovedsak handler om elevaktivitet i undervisningen (kaganonline.com, 2022). Både Håvard og Anne anvender slik pedagogikk i klasserommet, og påstår at de anser det som velfungerende, og at det gir positive resultater i klasserommet. Håvard poengterer at det er svært positivt når det gjelder kontroversielle temaer, da det fører til at alle kommer til ordet, uten å bli brutt. Denne

metoden kan gi det Mattson skriver om i Mathe & Sæther (2021) empatisk nysgjerrighet. Altså at alle elevene blir sett og hørt, dermed inkludert i undervisningen. Kagan kan ergo medføre en større grad av nyanserte synspunkter da alle ytringer anerkjennes gjennom dialog og samtale. Denne metoden kan skape tilhørighet og engasjement hvor alle utsagn og meninger blir hørt som kan medføre en større fellesskapsfølelse. I tillegg gir det anledning for læreren å nyansere ulike meninger som for eksempel kan oppfattes som hatefulle eller krenkende.

Som nevnt tidligere i besvarelsen svarer de tre informantene at de ikke eksplisitt utelukker noen temaer i undervisningen. De tre lærerne har til felles at de mener det er viktig tematikk, og at det givende for elevene å belyse dette, til tross for at det kan være ubehagelig. «Selv om jeg opplever det som krevende der og da, har det en gevinst på sikt» svarer Håvard i intervjuet og tilføyer «Grunnleggende er at jo bedre forståelse man har for ulike temaer, jo lettere er det å forstå andres synspunkter». Håvard mener dermed at aktualiseringen er viktig, og at han ikke unngår noe på grunn av ubehag. På lik linje svarer Anne «Det er ingen temaer jeg ikke ønsker å ta opp. Jeg er generelt glad i dette faget, og syntes det er interessant». Dette kan igjen vise til at Anne ikke ønsker å unngå temaer. Hilde svarer, i likhet med Håvard og Anne, at hun ikke unngår noe i klasserommet, og tilføyer et vesentlig poeng: «Det dukker jo opp stadig nye ting som er kontroversielle. Det er en dynamisk utvikling som er viktig å følge med på, for å holde seg oppdatert på hva som er aktuelt». Hun poengterer at kontroversielle temaer er i utvikling med samfunnet, ergo det er viktig følge med i samfunnets utvikling. Kontrovers handler som sagt om motstridende meninger, noe som dermed kan knyttes til samfunnsaktuelle temaer, som er omdiskutert i ulike tidsrom. Ut ifra svarene i forskningen kan det tyde på at informantene er reflektert rundt kontroversiell tematikk, og at de er bevisst på valgene de tar i henhold til dette.

Oppsummering

Datamaterialet kan vise til ulik oppfatning av hva lærere anser som kontroversielt i klasserommet, og beviser ulik oppfatning, reaksjoner og ikke minst metoder som brukes til å didaktisk håndtere det i klasserommet. De ulike funnene er interessante, og det gir en forståelse av hvordan det er som lærer å aktualisere kontroversiell tematikk i skolen. En svakhet med forskningen, er at den kun omfatter tre lærere. Likevel viser disse tre informantene til både likheter og ulikheter gjennom ulike svar under intervjuet, noe som tyder på at det er ulik oppfatning av håndtering og tematikken i seg selv, samtidig som at det er

parallelt på noen plan. For eksempel likheter i hva de anser som kontroversielt på noen områder og at to av informantene anvender til dels lik metode didaktisk.

Oppsummering og konklusjon

Formålet med samfunnsfag er å danne elevene til deltakende og engasjerte medborgere som tar aktiv del i samfunnet. Følgelig er det essensielt å belyse tematikk som er relevant og samfunnsaktuell. Derav er diskusjon, ytringsfrihet, kritisk tenking og deltakelse essensielt i klasserommet, for at elevene skal utvikle seg til mestre samfunnets system.

Samfunnsfaglærere har et ansvar, hvor undervisningen bør tilrettelegge for nevnte momenter slik at samfunnsfag fremmer demokrati og inkludering i samfunnet, og ikke minst oppnår målet om å danne elevene til deltakende og engasjerte medborgere. På bakgrunn av forskningen, tydeliggjøres det at læreren har et ansvar om å skape trygt klassemiljø, og nyansert dialog for å tilrettelegge for elevenes mulighet til å ytre meninger. I tillegg er det særs nødvendig å bearbeide diskusjon som gir rom for uenighet, da en nyansert diskusjon kan medføre ulike meninger. Dette kan frembringe forståelse og respekt for hverandre, og at det er akseptabelt og verdifullt med ulike synspunkt og meninger mellom elever i klasserommet, men også mellom mennesker i samfunnet. Helhetlig kan det forstås som at kontroversiell tematikk kan fremme demokrati og inkludering i samfunnet, dersom det aktualiseres og håndteres på en gjennomtenkt og gunstig didaktisk måte. For å oppsummere kan det tyde på at lærerne håndterer kontroversiell tematikk med ulike metoder, men noe som bør inkluderes uansett hva, er ansvaret i å skape trygge rammer og gode diskusjoner. Læreren har et ansvar, et grunnleggende ansvar som innebærer forutsetninger for at elevene dannes til medborgere som tar del i samfunnet, og forstår dets realistiske gang.

Referanseliste

- Goldschmidt-Gjerløw, B., Eriksen, K. G. & Jore, M.K. (2022). Undervisning som balansekunst. I B. Goldschmidt-Gjerløw, K. G. Eriksen & M.K Jore (Red.), *Kontroversielle, emosjonelle og sensitive tema i skolen* (s. 1328). Universitetsforlaget.
- Jelstad, J. (2020, 11. november). *Råd til lærere som underviser i kontroversielle tema: La elevene utforske egne meninger*. Utdanningsnytt. <https://www.utdanningsnytt.no/ytringsfrihet/>
- Johannessen, A., Tufte, P. A., Christoffersen, L. (2021). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt forlag.
- Kagan (2022) *About kagan publishing and professional development*. Kaganonline.com
https://www.kaganonline.com/about_us.php
- Koritzinsky, T. (2014). *Samfunnskunnskap*. Fagdidaktisk innføring. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Mathé, E.H.N & Sæther E (2021). Klasseledelse og utvikling av ytringsnormer i samfunnsfag. I S F. Erdal, L. Granlund & E. Ryen (Red.), *Samfunnsdidaktikk* (s.310–324). Universitetsforlaget.
- Sandvik, L. S. (2018). *Kontroversielle spørsmål i undervisningen*. Utdanningsforbundet.
<https://utdanningsforskning.no/artikler/2018/kontroversielle-sporsmal-i-undervisningen/>
- Solhaug, T. (2021). *Skolen i demokratiet. Demokratiet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Utdanningsdirektoratet (2020a). *Kunnskapsløftet. Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04)*. Hentet fra:
<https://www.udir.no/lk20/saf01-04>
- Utdanningsdirektoratet (2020b). *Kunnskapsløftet. Overordnet del – Verdigrunnlaget i opplæringa*. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag?kode=saf01-04&lang=nno>

Vedlegg

Informasjonsskriv

Informasjonsskriv - deltakelse i forskningsprosjekt

Bakgrunn og formål med prosjektet

Et forskningsprosjekt om undervisning av kontroversielle temaer i samfunnsfag, og hvordan lærere håndterer og behandler dette i skolen.

Bakgrunnen for prosjektet er FOU-oppgave ved institutt for lærerutdanning på NTNU.

Oppgaven vil analysere håndtering av kontroversielle temaer i skolen, og hvordan du som samfunnsfaglærer opplever å undervise i ulike emner som oppleves som kontroversielle. Jeg lurer på om du som faglært har metoder for hvordan dette kan behandles på en etisk rett måte i undervisning, og hvordan det oppleves å aktualisere slike emner.

Hva innebærer deltakelse?

Du er valgt ut på bakgrunn av din erfaring som faglært samfunnsfaglærer. Utover det er valget tilfeldig.

Deltakelsen går ut på et intervju, med spørsmål knyttet til kontroversielle temaer i skolen. Samt vil det bli stilt spørsmål basert på personlig erfaring og mening om tematikken. Spørsmålene vil derfor baseres på tanker, meninger og følelser om undervisning av kontroversielle temaer.

Jeg som intervjuer vil notere underveis i samtalen, og materialet vil kun være tilgjengelig/brukes av meg og veileder i prosjektet. All informasjon om deg som deltaker anonymiseres.

Kontaktinformasjon – student

Navn: Celine Myhre Andersen
Telefon: 98806406
E-post: Celinean@stud.ntnu.no

Kontaktinformasjon – veileder

Navn: ~~Sevil~~ Sumer
Telefon: 90097454
E-post: Sevil.Sumer@ntnu.no

Spørsmål til intervju

Hvilke kontroversielle temaer tenker du er særlig viktig å inkludere i undervisning?

Hva anser du som utfordrende temaer å undervise i?

- Hva er utfordrende med det?

Er det noen temaer du unngår å aktualisere i undervisningen?

- Hvilke temaer er det?
- Hvorfor?

Er klasserommet et trygt sted å ytre meningene sine? (Elevene)

Tror du elevens meninger preges av det sosiale samspillet i klasserommet?

Er du redd elever skal føle seg krenket i samfunnsfagundervisning?

Hvor går grensen i aksept av ytringer?

Hva er din opplevelse av elevenes reaksjon i undervisning om utfordrende temaer?

Tror du elevenes reaksjon påvirker dine valg av tematikk du aktualiserer i undervisningen?